

Муниципальное бюджетное дошкольное образовательное учреждение

«Детский сад «Мичил» муниципального района

«Виллюйский улус (район) Республики Саха (Якутия)»

Байанай ыйыгар аналлаах аралдьыйы улахан бөлөх оболоругар.

Темата: «КЫҤЫННЫ БУЛГААҤЫН – МУНХА»

Воспитатель:

Федорова Фекла Николаевна

2023

Темата:	кыһынны бултааһын - МУНХА
Сыала	- төрөөбүт дойдуга таптала инэри, оҕолорго булт тэрилин мунханы билиһиннэри;
Соруктар:	1. Оҕо этин-хаанын, өйүн үлэтин сайыннарар ньымаларын чингэтии; 2. Билиини, тыл саппааһын ханатыы, ситимнээх саҕаны, өйгө тутар дьобуру сайыннарыы; 3. Төрөөбүт дойдуга таптала, убаастабылы, харыстабылы иити. Айылҕаҕа сырыттаха сиэри-туому тутуһуу.
Ньымалара	Нагляднай, словеснай, практической
Приемы	Хайҕабыл, көрдөрүү, беседа, ыйытыы у.д.а.
Геройдар	«Бөрө уонна саһыл» нуучча остуоруйатын геройдара бөрө уонна саһыл.
Ытталлар:	Иитээччилэр
Инники үлэтэ	Балыксыт сиэрэ-туома, үгэстэрэ, таабырыннар, үлэҕэ туттар тэриллэр сыһыаннаах үгэлэр, кэпсээннэр. Художник Чикачев “Көмүс ардах. Золотой карась дождей” (2012), «Верховный карась» (2017), “Суор үөрүүтэ. К радости Байанайа» (2016)
Саҕа тыллар:	Таастыган-ыйааһына Ыт мас- мунха иннигэр баар мас Анньыы- муус анньар Хамыйах-хамыйах Сүүр-балык баһар иһит Ачаах-ачаахтаах иһит (2-3 хатылатыы)
Туттуллар тэриллэр:	кыыллар ойуулара, кыһынны ойуур, мастар, зал ойуур тематынан киэргэтиллибит. Уруһуйдаммыт собо балыктар-30. Ойуур саҕатыгар ойбон макета.

	Мунха балыксыт-аџа булт тагастаах, туора кыра күрдьэх-2 ос, наарта-4 ос, А.Дунаев музыката «Собо», куул-2
Кири чааһа	Оџолор, бүгүн биһиэхэ ыалдьыттар кэлбиттэр
1 чааһа	<p>Балыктары көтөхпут саһыл киирэн кэлэр.</p> <p>- Хата оџонньору албыннааммын собо балык бөџөтүн сиир буоллум. Ол иһин миигин икки атахтаахтар албын саһыл дииллэр буоллаџа. Дьэ ким да суоџар соџотоџун олорон эрэн собо сиир чиескэ түбэстим. (Балыктарын сии олордоџуна бөрө киирэр, саһыл балык сирин көрөн ымсыырар)</p> <p>- Эдьийим саһыл дорообо, эн тугу сиигиний?</p> <p>- Дорообо, собо балык сиибин.</p> <p>- Миэхэ саатар биир балыкта бэрис эрэ...</p> <p>- Ама дуу, айаххын ат! Көр Эрэ бу сатабылын: мин бултааччы, онтон эн аһааччы буолууһугун ди!</p> <p>- Эдьийим саатар биир балык төбөтүн.</p> <p>- Дьэ суох, биир да кутурук да биэрбэппин. Бэйэн бултаа уонна төһө баџар сиз.</p> <p>- Онтон хайдах бултаатын, үөрэт эрэ.</p> <p>- Баһаалыста! Күөлгэ киирџин, ойбонно кутуруккун ук уонна эт «Кыра да, улахан да буолларгын балык хап!» диэ да, балык инниэџэ.</p> <p>- Эдьийим, саһылчаан махтал!</p> <p>Саһыл хомунан тахсан барар. Бөрө тыа саџатыгар күөлгэ ойбону булар</p> <p>Ойбонно бөрө кутуругун уган олорор.</p> <p>Бөрө: Кыра да, улахан да буолларгын балык түбэс! – хатылыы-хатылыы олорор.</p> <p>Булчут (физинструктор) киирэр. – бай, доџор, байанайым бөрөнү биэрбит эбит. Бөрө куотуон баџарар да кутуругун</p>

	<p>сатаан араарбат, кутуруун төбөтүн быһа таттаран ыйылыы түһэр.</p> <p>Бөрө: Булчут убайым тохтоо, аччыктааммын торҕонноотум. Онон бу балыктаан аһаары ойбону булан олоробун.</p> <p>- Ол тоҕо ойбону буллун? Уонна кутуруккун ити ойбонно тоҕо уктун?</p> <p>- Саһыл маннык кутуруккун ойбонно уган олордоххуна балык хабыа диэбитэ</p> <p>- (Булчут соһуйбуттуу оҕолорго туһаайан) Оннук балык хабар дуо, оҕолор? (Оҕолор эппиэттэрэ)</p> <p>Онтон эһиги билэҕит дуо тугунан кыһын балыктыыры? Дьэ, эрэ мин оҕолорбор уонна эйиэхэ бөрө кэпсиим эрэ. Бу балыктыыр тэрилбин илдэ сылдыабын ээ. Көрдөрүүм уонна кэпсиим.</p>
<p>Сүрүн чааһа. Балыксыт сиэрэ-туома, угэстэрэ</p>	<p>Өбүгэлэрбит балыктааһынна сиэри-туому тутуһаллара, элбэх үтүө үгэстэрдээхтэрэ. Сахалар күөл иччитин Туона баай, Күөх Боллох тойон диэн ааттыыллара.</p> <p>Сиэри – туому тутуспакка, кэдэрги кэмэлдьилэннэххэ, Эбэни киртиттэххэ, уутун аймаатахха, иччилэри кэлэттэххэ Күөх Боллох тойон киэр хайыһар.</p> <p>Мунханы түһэриэх иннинэ эбэ иччититтэн көрдөһөн, саламалаах чэчири анньаллар, арыылаах алаадынан, табаҕынан күндүлүүлэр, алгыс этиллэр. Оччобуна хомуһуннаах тыллаах ытык алгысчыттар сиэри-туому тэрийэн, арчылаан, алҕаан Күөх Боллох тойонтон көмүс хатырыктаабыттан көрдөөн бэриһиннэрэллэр.</p> <p>Күөх далай иччитэ Эһэм Күөх Боллох тойон, Суду Эбэ Хотун, Үтүөнэн, айыынан көрүө, Ыраас тыыннааҕынан Малааһын бөҕөтүн онорон, От-мас иччилэрин аһатан, Аан дойду иччитигэр айах тутан, Эйиэхэ дьол көрдүүр Киирэр күммүт буолла...</p>

(Мунха, илим, куйуур туһунан кэпсиир. Куйууру ойбонно көрдөрөр).

1. Мунха алтынны ый бүтүүтүттэн сафаланан барар. Күөл бүтүннүү мууһунан бүрүлүннэбинэ, балык бөлөхтөһөр кэмигэр мунхалааһын сафаланар. Былыр хас да кун инниттэн мунха туһунан сурах чугас сытар нэһилиэктэргэ тарҕанара. Уонунан, сүүһунэн киһи мунха буолар сиригэр тобуоруһан кэлэллэрэ. Бэйэтэ туспа бырааһыннык курдук тэриллэн барара. Ырыаҕа-тойукка, сүүрүүгэ-көтүүгэ күрэхтэһэллэрэ.

Мунха эбэтэр баҕады — элбэх буолан балыгы бултуурга аналлаах тэрил, ийэлээх, уһун, эркинэ кэтит илим. Былыр кылынан өрөн тангаллар эбит. Былыр таастыганын ынах туйабыттан онороллор эбит, оттон хотоһоһун бэс мас хаптаһынтан онороллор эбит.

Мунха ийэлээх — ол аата кынаттарын ыккардынан балык хааланарыгар аналлаах хааһахтаах. Тыа кыната кылгас, үөс кыната уһун буолар. Кынаттарын баһыгар үтүмэх диэн 10-20 м уһуннаах ураҕас мас баайыылар, кини мунханы муус аннынан соһорго аналлаах.

Үтүмэхтэри атырдыах диэн маһынан ойбонтон ойбонно сыбарыталлар.

Көхө диэн тордуоктаах мас онно көмө буолар, үтүмэх төбөтө ойбонно быгарын көхөлөөх киһи (көхө тоһуйааччы) кэтэһэр.

Көхө эрбэх - мунха быатын элбэх буолан тардарга аналлаах тэрил.

Мууһу алларарга анньы туттуллар.

Лиэкэр - туорайдаах мас, килиэс, ситим мууска иннибэтин диэн кыратык туорай мас балтыһабынан баттыалаан биэрэллэр.

Чардаат мууһун ыраастыырга сүүр диэн сиидэ күрдьэҕи (сиидэлээх улахан хамыйах курдук) тутталлар.

Мань таһынан хаары күрдьэргэ туора күрдьэх туттуллар.

Балыгы үүрэргэ ныры диэн маһы тутталлар, мутуга солломмут хахыйах буолар.

Нырыны ойбонно уган, кыһарыйа анньыалаан, тыаһатан, былыгы булкуйан балыгы үргүтүллэр.

Мань таһынан ныры ураҕастара диэн баар буолаллар, арыый бөдөн эдэр хатынынан 2,5-3,5 м уһуннаах гына онгостоллор, мань муус аннынан тыас үөскэтэргэ тутталлар.

Балыгы баһан ыларга, үллэрэргэ кыл хамыйах туттуллар.

Мунха кыната тахсан истэбинэ буорун-сыһын,

	<p>отун-маһын ыраастыырга <i>кыллыыр мас</i> диэн туттуллар (кыллааччы ыраастыыр).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Мунхаҕа туттуллар тэриллэр- Мунха ийэтэ-балыгы хаайар тэрил. • Мунха кыната Туос хотоҕос-бэлиэтэ Хаптаһын хотоҕос-бэлиэтэ Таастыган-ыйааһына Ыт мас- мунха иннигэр баар мас Анньы- муус анньар Хамыйах-хамыйах Сүүр-балык баһар иһит Ачаах-ачаахтаах иһит Олуур-ачаахтаах маскын олуйар мас Үтүмэх-(15-16 м) уһуннаах ураҕас мас, кэнниттэн быата мунха (неводная рель) баайыллар
	<p>Иитээччи: Булчут, эн бүгүн бийигини кытта оонньоон буолаарай.</p>
<p>Хамсааныылаах оонньоу Мунха.</p>	<p>Икки оҕо мунха буолар. Атыттар балыктар (атрибут- собо бэргэһэ). Элбэҕи туппут кыайылаах (көнө ахсаан өйдөбүл, чыһыла состава, тэнгэбил)</p>
	<p>Физинструктор былаанынан 2 командаҕа арахсан күрэхтэһии.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Үтүлүк кэтэnnэр «Туора күрдьэхтээх сүүрү», сүүрэн кэлэн үтүлүктэрин биэрэллэр уонна тура күрдьэхтэрин атын оҕоҕо биэрэллэр. 2. Наарданы куобахтаан ыстаныы, төттөрүү сүүрэн кэлэллэр. Мунхалыы киирэргэ, күөлгэ барарга араас моһоллор бааллар. Тонгуу хаары туоруохтаахпыт. 3. «Мунхалааһын». Элбэх собо муостаҕа ыһылла сытар. Оҕолор сахалыы ыаҕыйаҕа собо (макет) хомуйаллар. Ким элбэх собону хомуйбут, ол кыайыылаах.
<p>Рефлексия.</p>	<p>Кыйабыт команда этап айыы 1 собону кууларыгар укталлар. Команда хас собону бултаабытын ааҕар, элбэх соболоох команда кыайылаах тахсар.</p>

	Бүгүнгү ооньюубут туохха сыһыаннаабый, мунхалыы барарга туох наада эбитий?
Түмүк чааһа	<p>Иитээччи: Булчукка махтанабыт, Мунха - саха норуотун өбүгэ саҕаттан ильдэ кэлбит үтүө үгэһэ аныгы да кэмнэ суолтатын сүтэрбэт.</p> <p>Балыксыт сиэрин –туомун, үгэстэрин кытта билистигит.</p> <p>Мелодист А.Дунаев «Собо» ырыата иһиллэр, иитээччини үтүктэн оҕолор хамсааналлар (эбэтэр бэйэлэрин баҕаларынан). Үнкүлүү- үнкүлүү тахсан бараллар.</p> <p>Көрсүөххэ диэри!</p>